

Juridik

Lagarna bygger på frivillighet

Hälso- och sjukvårdslagen och socialtjänstlagen bygger på frivillighet och innebär att man inte kan vidta åtgärder mot den enskildes vilja.

Det betyder att hälso- och sjukvården eller socialtjänsten inte kan tvinga någon till vård, till att ta emot hemtjänst eller flytta till ett boende. Det kan inte heller anhöriga, gode män eller förvaltare.

Regler om sekretess

Socialstyrelsen har publicerat en vägledning som heter: *"Sekretess- och tystnadspliktgränser i socialtjänsten och i hälso- och sjukvården"*, februari 2012. Där framgår när sekretess respektive tystnadsplikt gäller och när och hur den kan hävas.

Där påpekas också att oberoende av sekretessbestämmelserna gäller:

...att åtgärder inom hälso- och sjukvården och inom socialtjänsten inte ska utföras mot personens vilja. Om socialtjänst och hälso- och sjukvård behöver samverka(...)krävs därför att den enskilde samtycker till det.

För att exempelvis de mest sjuka äldre ska få en god vård och omsorg kan socialtjänsten och hälso- och sjukvården ha behov av att kunna lämna ut uppgifter om dem. Det får bara göras om uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon närstående lider men.

Det vanligaste sättet att bryta sekretessen är att be om personens samtycke.

Ett samtycke måste inte vara uttryckligt. Det går också att godta ett tyst, så kallat presumerat samtycke. Om det är en person med nedsatt beslutsförmåga kan man få ledning exempelvis genom anhörig eller god man- men de kan inte samtycka i personens ställe.

Hälso- och sjukvården kan lämna information till socialtjänsten om exempelvis en person med demenssjukdom om det är nödvändigt för att hon eller han ska få vård.

Tvångs- och begränsningsåtgärder

Tvångs- och begränsningsåtgärder inom vård och omsorg av personer med demenssjukdom har inte stöd i lag.

Det är till exempel inte tillåtet att hindra en person från att gå ut annat än i undantagsfall (se nödrätt).

Exempel på fysiska begränsningsåtgärder är bälte, sele, brickbord och sänggrind. Den enskildes samtycke krävs för att dessa ska få användas. När det handlar om svårt demenssjuka personer kan det vara svårt och ibland inte möjligt att tolka eller få ett samtycke. Ibland ställs personal inför svåra etiska dilemman.

Socialstyrelsen har skrivit två meddelandeblad (nr 2/ 2010 respektive nr 12/ 2013) där man bland annat går igenom begrepp som nödrätt och samtycke. Se även Svenskt Demenscentrums utbildningspaket, "Nollvision. För en demensvård utan tvång och begränsningar" (2015)

Nödrätt i undantagsfall

Nödrätten gäller generellt och inte bara för anställda inom hälso- och sjukvården och socialtjänsten. Det kan handla om att avvärja fara för liv och hälsa - som att med våld eller tvång hindra att någon ger sig ut i tunna kläder och riskerar att frysa ihjäl eller är på väg ut i en starkt trafikerad gata.

Nödrätt gäller enstaka händelser och i undantagsfall. Det går inte att åberopa nödrätt för att flytta en person till ett demensboende.

I sällsynta fall kan det bli tal om att pröva enligt LPT, lagen om psykiatrisk tvångsvård.

Samtycke

Det finns inga bestämmelser i hälso- och sjukvårdslagen eller i socialtjänstlagen som klargör vad som gäller när en person inte kan samtycka till en åtgärd eller insats.

Insatser enligt hälso- och sjukvårdslagen och socialtjänstlagen bygger på frivillighet och förutsätter den enskildes samtycke. Det kan ges skriftligt eller muntligt, t ex genom en jakande nick.

Det kan också vara presumerat - då förutsätter man att personen samtycker även om det inte uttryckts. Då måste hon eller han ha informerats och inte gett uttryck för någon motvilja.

Hypotetiskt samtycke är en annan form (som ibland kallas för en form av presumerat samtycke). Personen ifråga har inte gett sitt samtycke men om hon hade kunnat skulle hon ha gjort det.

”Om Anna varit frisk hade hon velat ha hjälp så hon inte gick till affären i smutsigt nattlinne.”
(En biståndshandläggare om hur hon och anhöriga resonerat. Anna motsatte sig inte uttryckligen hjälpen, men var för sjuk för att förstå sina behov.)

Det är inte klarlagt i hälso- och sjukvårdslagen eller socialtjänstlagen när hypotetiskt samtycke får användas.

Kraven på samtyckets art bör ställas högre om åtgärderna är av särskilt ingripande natur.

En god man eller förvaltare kan inte samtycka till vård och omsorg mot den enskildes vilja.

Anhöriga har inte några rättsliga befogenheter att agera som ställföreträdare för en vuxen person. Anhöriga kan inte samtycka till vård och omsorg mot sin närståendes vilja.